

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Тетяна БАБЕНКО (Кіровоград)

Необхідність розвитку професійної культури педагога обумовлена постійно зростаючими вимогами до рівня загальної та спеціальної підготовки випускників вузів; зміною загальноосвітніх парадигм, що фіксують перехід від масово-репродуктивних форм та методів викладання до індивідуально-творчих; підготовкою майбутніх спеціалістів до професійного, компетентного вхождення в ринок праці з міцно сформованими потребами в постійному професійному саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації.

Назріла необхідність такої загальнокультурної та професійної підготовки фахівця-випускника педагогічного навчального закладу, на основі, якої він сам зміг би досягти високого рівня розвитку духовно-моральної сфери власної особистості, мав би готовність до цілеспрямованого систематичного виховання підростаючого покоління в зазначеному напрямку.

Задача підготовки педагогів-професіоналів набуває особливої актуальності. Але, щоб забезпечити високий рівень професіоналізму, необхідна культурна основа професійної діяльності. Професіонал повинен поєднувати в собі професійні здібності, знання, вміння та досвід при достатньо високому рівні професійної культури.

Отже, актуальність дослідження проблеми формування професійної культури педагога ми визначаємо з огляду на існуючі протиріччя між бажаним рівнем професійної культури педагогів та недостатньою спрямованістю навчально-виховного процесу педагогічних ВНЗ на її формування.

Тому мета статті — розкрити зміст

професійної культури педагога, особливості її формування в умовах вищого навчального закладу та обґрунтувати розроблення відповідного спецкурсу.

У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід дослідження особливостей формування професійної та педагогічної культури. Це, насамперед, праці Є. Бондаревської, І. Зяюна, О. Гармаша, І. Ісаєва, А. Мудрика, В. Радула, В. Слатьоніна та ін.

Розуміння сутності професійної культури майбутніх викладачів передбачає насамперед усвідомлення її як одного з проявів загальної культури.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, категорія “культура” є однією з найбільш загальних у науковому тезаурусі категорій та має багато визначень. Зокрема в Українському педагогічному словнику ми знаходимо таке тлумачення: “культура (від лат. cultura — виховання, освіта, розвиток) — сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура — це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності” [2, с.182].

У своєму етимологічному значенні поняття “культура” бере початок в античності. Його можна віднайти в трактатах філософів та педагогів Стародавньої Греції та Риму. Спочатку у розумінні культури душі, розуму, тіла, що досягається шляхом цілеспрямованих вправ і виховання. Загалом, в античній свідомості розуміння культури ототожнюється з пайдеєю, тобто освіченістю.

Перше наукове визначення культури було здійснено англійським етнографом Е.Тейлором: “Культура в широкому сенсі складається у своєму цілому із знань, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв і деяких інших здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства” [15, с.17].

Філософи відносять до культури все, створене людиною. Як зазначає А.Арнольд, в межах цього предметноцентричного підходу культура розуміється як сукупність матеріальних і духовних цінностей, що представлені у вигляді конкретних результатів і продуктів людської діяльності [1]. У.Беккет розглядав культуру як “міцні вірування, цінності і норми поведінки, що організують соціальні зв’язки і роблять можливою загальну інтерпретацію життєвого досвіду [11, с. 14].

Проте, як зазначає багато науковців, суттєвим недоліком такого підходу є зведення аналізу феномену культури виключно до сфери матеріального виробництва та духовного життя суспільства та виведення з контексту дослідження діяльності як головної форми активності людини та способу її існування в суспільстві.

Тому в наш час певну популярність має діяльнісний підхід до аналізу сутності і змісту культури. Сутність цього підходу досить повно характеризують узагальнення Д.Ольшанського, який розглядав культуру як масову діяльність людей у певній соціальній системі з виробництва, збереження, розповсюдження і споживання цінностей, що пропонуються прийнятою у суспільстві системою соціальних інститутів, та результати досліджень Е.Маркаряна, який пов’язував культуру з технологією відтворення і виробництва певного типу людського суспільства, розглядаючи її не просто як засіб освоєння світу, а як функціональну спрямованість цих засобів на розвиток суспільного цілого, позабіологічно відпрацьований спосіб діяльності [10, с. 60].

Таке розуміння культури дозволяє, з одного боку, розглядати процес формування професійної культури майбутніх педагогів у взаємозв’язку з процесом їхнього професійного становлення, як підготовки до майбутньої професійної діяльності, з іншого – визначати її зміст відповідно до вимог цієї діяльності.

Крім того, існує підхід до розуміння культури, що ґрунтується на теорії “соціального наслідування” (соціологічний підхід). Найбільш

відомий представник цього напрямку Б.Маліновський вважав, що “соціальне наслідування є ключовим поняттям культурної антропології. Зазвичай воно називається культурою”. На думку американського вченого, зміст культури складають „винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї і цінності, що успадковуються” [8].

З позицій соціологічного підходу культура розглядається перш за все, як поняття колективне. Це – спільні для даного колективу ідеї, цінності і правила поведінки, за допомогою яких формується колективна солідарність як основа соціальності. Врахування положень цього підходу дає можливість, по-перше, враховувати особливості соціокультурного середовища вищого навчального закладу у процесі формування професійної культури майбутніх педагогів, використовуючи механізми “соціального навчання” (Є.Девіс, К.Клакхот, Ч.Хоккет), по-друге, розглядати процес професійної освіти як керовану культуротворюючу діяльність.

Використання надбань соціологічного підходу, зокрема, системи соціальної дії Т.Парсонса, за якою соціальний рівень культури складається з таких компонентів: систем виробництва та відтворення культурних зразків, системи соціокультурної презентації (механізм обміну лояльностями між членами колективу), системи соціокультурної регуляції (механізми підтримання нормативного порядку і зняття напруги між членами колективу) дозволяє екстраполювати у процес формування професійної культури педагогів найбільш важливі соціальні функції культури – консервації, трансляції та соціалізації.

Слід відзначити, що у сучасній культурології і науковій педагогіці розрізняють культуру суспільства (цивілізації), культуру окремих соціальних груп (субкультуру) та культуру особистості. Культура цивілізації розглядається як певна соціальна система, яка містить в собі сукупність духовних, моральних і наукових знань і цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної практики. Під культурою особистості як правило розуміють знання, вміння, навички; рівень інтелектуального, морального і естетичного розвитку; світогляд; способи і форми спілкування, а також такі якості, як акуратність, ввічливість, самоконтроль тощо, які у всій своїй сукупності реалізуються у діяльності людини. Таким чином, певні цінності, традиції, знання, вимоги до поведінки відпрацьовуються у межах загальної культури суспільства і стають особистісним надбанням кожної людини у процесі діяльності, інтериоризуються на особистісному рівні в залежності від обставин, у яких відбувається ця діяльність, від позиції суб’єкта діяльності та від впливу різних факторів (соціуму, виховання, освіти). Отже

процес формування культури особистості може бути керованим у разі застосування адекватних педагогічних впливів.

При цьому ми спираємось на визначення сутності і змісту професійно-педагогічної культури у роботах В.Сластьоніна [13], [14] та І.Ісаєва [5], де цей феномен розглядається як складне системне утворення, що представляє собою упорядковану сукупність загальнолюдських ідей, професійно-ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності.

Слід відзначити, що у педагогічній науці відсутня єдність щодо визначення сутності й змісту професійної культури вчителя, що зумовлює вживання термінів “професійна культура”, “педагогічна культура”, “професійно-педагогічна культура”.

В.Зелюк вважає професійну і педагогічну культуру синонімічними поняттями, стверджуючи, що існує більш широка категорія – „культура майбутнього вчителя”, що поєднує в собі різні види особистісної культури, в тому числі і професійну [3]. О.Рудницька визначає педагогічну культуру як „сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять свою проєкцію в його вміннях та проявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності” [12].

Ми поділяємо думку В.Радула, В.Кравцова, М.Михайліченка які розглядають професійну культуру як поняття у змістовному плані ширше, аніж педагогічна культура, як таке, що найбільш повно відображає професійний розвиток особистості вчителя та його діяльність у професійній сфері, вважають, “що професійна культура вчителя є складовою його загальної культури, складним утворенням у цілісній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері педагогічної діяльності та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, психологічних та фізичних якостей, мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності.” [12, с. 85].

При цьому автори спираються на визначення Н.Крилової, яка під професійною культурою фахівця розуміє “єдність переконаності в соціальній значущості своєї професії, розвинене почуття професійної гордості, працелюбства і працездатності, підприємливості, енергійності та ініціативності, здатності ефективно, швидко та якісно вирішувати оперативні задачі; знань теорії управління і соціальної психології, організаторських здібностей, готовності до розширення професійного досвіду” [7, с. 40], висновки І.Зязюна та Г.Сагач, що важливими показниками професійної культури вчителя є системний світогляд, модельне мислення,

праксеологічна, рефлексивна та інформаційна озброєність, компетентність спілкування і управління, конкретно-предметні знання [4] та вищенаведена позицію В.Сластьоніна [13].

Ми враховуємо думку В.Кравцова, що “професійна культура має об’єктивний вимір, що характеризує її як суму надбань, цінностей, установок, способів спілкування, традицій, ритуалів, досягнень науки, освіти, що, будучи створеними в процесі діяльності людей, через предметчування відділилися від них і стали самостійними утвореннями зі специфічними зв’язками, та суб’єктивний, що виражається у особистісній інтеріоризації цих надбань та атрибутів” [6, с. 83].

Разом з тим, професійна культура реалізується тільки через суб’єктивний вияв, тобто є “складним інтегральним утворенням в цілісній структурі особистості фахівця, що ... може формуватися лише в контексті соціальної, суспільно-корисної діяльності” [6, с. 83]. Тобто, професійна культура стає особистісним надбанням майбутнього вчителя історії лише в умовах залучення до певної діяльності, у процесі якої відбувається особистісна інтеріоризація вищеназваних атрибутів об’єктивного вияву професійної культури.

Слід відзначити, що діяльнісний підхід до інтерпретації культури та професійної культури дозволяє з одного боку враховувати контекст особистісного становлення (Л.М.Коган, В.М.Межуєв та ін.), а з іншого – розглядати культуру як універсальну властивість і прояв суспільного життя (Ю.А.Жданов, Е.С.Маркарян та ін.).

Прийнято вважати, що професійна культура включає сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов’язаних з конкретним видом праці. При цьому ступінь володіння професійною культурою виражається в кваліфікації і кваліфікаційному розряді. Необхідно розрізнити а) формальну кваліфікацію, яка засвідчується певним сертифікатом (диплом, атестат, посвідчення) про закінчення певної навчальної установи і уособлює систему необхідних для даної професії теоретичних знань, б) реальну кваліфікацію, що отримується після декількох років роботи в даній галузі, включає сукупність практичних навиків і умінь, тобто професійний досвід (компетентність).

І.Ісаєв розглядає професійно-педагогічну культуру, як узагальнений показник професійної компетентності і метод професійного самовдосконалення. У структурі даного утворення вчений виділяє аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий компоненти [95].

Наявність змісту культури особистості фахівця відкриває наступні можливості [9]:

- оцінити ступінь власної відповідності вимогам професії;

- цілеспрямовано вдосконалювати себе;
- усвідомити рівень особистої відповідальності за обрану справу;
- відчуття своєї значущості як в професії, так і в культурі;
- побачити «горизонти акме», а не просто перспективи кар'єрного росту.

Таким чином, проблеми формування професійної культури, соціального і духовно-морального розвитку студентів, розкриття їх творчого потенціалу мають стати засадничими у вдосконаленні професійної підготовки та вихованні студентів. У зв'язку з цим у підготовці педагога нової формації необхідно приділяти значну увагу формуванню його професійної педагогічної культури.

Все це зумовило розробку спецкурсу «Професійна культура педагога», який пропонується студентам старших курсів Кіровоградського педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Зазначений спецкурс розрахований в першу чергу на студентів, які вже здобули освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» з педагогічної спеціальності, володіють достатнім рівнем професійної компетентності і готові до теоретичного осмислення проблем розвитку професійної культури та відпрацюванні на цій основі власної стратегії професійного саморозвитку.

Навчальний спеціальний курс «Професійна культура педагога» має на меті сформувати в студентів насамперед систему знань про сутність й зміст, функції і особливості формування професійної культури педагога. Навчальний спецкурс також покликаний активізувати особистісно-професійне становлення, актуалізувати саморозвиток професійної культури, ознайомити їх з методиками самодіагностики сформованості цього утворення. У процесі вивчення курсу студенти мають бути ознайомлені з цінностями професійної культури педагогів, на їхній основі сформувати засади ціннісних орієнтацій, мотиви професійної активності й спрямованості.

Зміст спецкурсу, структурування навчального матеріалу розроблялися на основі таких принципів: професійної спрямованості, культуровідповідності, науковості, диференціації педагогічних знань, навчально-пізнавальної активності студентів, самостійності.

Зміст дисципліни «Професійна культура педагога» розкривається в наступних темах: Зміст професійної культури педагога; Професійно-педагогічна компетентність як складова професійної культури педагога; Культура педагогічного спілкування; Інформаційна культура педагога; Професійна етика педагога; Професійний імідж педагога; Професійно-педагогічна творчість педагога;

Методика діагностики професійної культури педагога; Формування професійної культури педагога.

Структура спецкурсу складається з лекційних та практичних занять, програми самостійної роботи, самоосвіти, самодіагностики, самовдосконалення.

Таким чином, узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності культури та змістовних характеристик професійної культури вчителя дозволяє нам визначити, що професійна культура є основою професіоналізму майбутнього педагога, показником його професійної готовності і компетентності. А запропонований спецкурс, на нашу думку, буде сприяти розвитку професійної культури педагога.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд А.И. Человек и мир культуры. Введение в культурологию / А.И. Арнольд. – М.: МГИК, 1992. – 299 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
3. Зелюк В.В. Формування культури майбутнього вчителя засобами української етнопедагогіки: Автореф. дис...канд. пед. наук. – 13.00.01 / В.В. Зелюк. – К., 1994. – 24 с.
4. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: АПН України, 1997. – 302 с.
5. Исаев И.Ф. Профессионально педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект / И.Ф. Исаев. – Москва-Белгород: Везелица, 1992. – 102 с.
6. Кравцов В.О. Теоретичні аспекти інтерпретації змісту професійної культури вчителя / В.О. Кравцов. // Наукові записки КДПУ. – Випуск 54. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2004. – С. 81-85.
7. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
8. Малиновский Б. Научная теория культуры / Б. Малиновский. // Вопросы философии. – 1983. – №2.
9. Масюкова Н.А. Культура личности субъекта научно-исследовательской деятельности / Н.А. Масюкова. // Педагогика. – № 1. – 2008. – С. 48-56.
10. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука / Э.С. Маркарян. – М.: Мысль, 1983 – 284 с.
11. Полищук В.И. Мировая и отечественная культура / В.И. Полищук. – Екатеринбург, 1993. – ч.1.
12. Радул В.В., Кравцов В.О., Михайліченко М.В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: Навчальний посібник. / В.В. Радул, В.О. Кравцов, М.В. Михайліченко. – Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2007. – 252с.
13. Сластенин В.А. Формирование профессиональной культуры учителя / В.А. Сластенин. – М.: Прометей, 1993. – 178 с.
14. Сластенин В.А., Мищенко А.Н. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В.А. Сластенин. // Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С. 19.
15. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тайлор. – М.: Наука, 1989 – 189 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Тетяна Василівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми формування інформаційної культури майбутніх вчителів історії, становлення професійної культури педагогів.